

ἡ κοινωνιολογία τοῦ δικαίου στὴν Πολωνία

ΤΟΥ
Α. Κ. Παπαχρίστου

Doctorat d'Etat

1. Ὁ σκοπὸς τῆς σύντομης αὐτῆς παρουσιάσεως εἶναι καθαρὰ ἐνημερωτικός. Μὲ ἀφορμὴ τὸ ἄρθρο τοῦ καθηγητοῦ Adam Rodzódrecki, ποῦ δημοσιεύεται στὸ τεύχος αὐτό, θεωρήσαμε σκόπιμο νὰ δώσουμε μιὰ συνοπτικὴ εἰκόνα τῆς Κοινωνιολογίας τοῦ Δικαίου στὴν Πολωνία, ὅπου πράγματι ὁ καινούργιος αὐτὸς ἐπιστημονικὸς κλάδος γνωρίζει σημαντικὴ ἀνθιση. Ἰδιαιτέρως στὸν χῶρο τῶν ἐμπειρικῶν ἐρευνητῶν, οἱ Πολωνοὶ κοινωνιολόγοι τοῦ Δικαίου ἔχουν νὰ ἐπιδείξουν ἀξιόλογη δραστηριότητα, ἀνάλογη μὲ ἐκείνη τῶν συναδέλφων τους τῶν Ἡνωμένων Πολιτειῶν καὶ τῶν Σκανδιναυικῶν χωρῶν. Μποροῦμε λοιπὸν σήμερα νὰ μιλάμε γιὰ Πολωνικὴ Σχολὴ Κοινωνιολογίας τοῦ Δικαίου,¹ ποῦ κύριο γνώρισμά της εἶναι ὁ σαφὴς πρακτικὸς προσανατολισμὸς, ἢ προσπάθεια κατανοήσεως τοῦ νομικοῦ φαινομένου in vivo, μέσα στὸν κοινωνικὸ του περιγυρο.²

2. Οἱ ρίζες τῆς Κοινωνιολογίας τοῦ Δικαίου εἶναι βαθειές στὴν Πολωνία. Θὰ πρέπει ἔτσι νὰ ἀναφερθοῦμε στὴ συμβολὴ τοῦ Léon Petrazycki (1867-1931), ποῦ εἶναι ἴσως πρῶτος ἀπὸ τοὺς μαθητὲς του (G. Gurvitch, στὴ Γαλλία, N. S. Timaschef καὶ P. Sorokin, στὴν Ἀμερική, J. Lande, στὴν Πολωνία) παρὰ ἀπὸ τὸ ἴδιο του τὸ ἔργο. Ἡ θεωρία τοῦ δικαίου τοῦ Petrazycki ἀναλίσσεται κατὰ τοὺς J. Lande καὶ G. L. Seidler,³ σὲ τρία μέρη: στὴ δογματικὴ θεωρία τοῦ δικαίου (λογικὸ μέρος), στὴ θεωρία τοῦ ψυχικοῦ νομικοῦ (γεγονότος) (Ψυχολογία τοῦ Δικαίου) καί, τέλος, στὴ θεωρία τοῦ κοινωνικοῦ νομικοῦ γεγονότος (Κοινωνιολογία τοῦ Δικαίου).

Ἡ Κοινωνιολογία τοῦ Δικαίου τοῦ Petrazycki διακρίνεται κυρίως ἀπὸ ἓνα ἐκτεταμένο νομικὸ πλουραλισμὸ. Τὸ δίκαιο δὲν ἐξαντλεῖται στὸ «ἐπίσημο» νομικὸ σύστημα· ὑπάρχουν διάφοροι κανόνες δικαίου, ποῦ εἶναι ἀνεξάρτητοι ἀπὸ τὸ σύστημα αὐτό. Ὁ Petrazycki ἐξετάζει ἰδίως τοὺς κανόνες ἐκείνους, ποῦ βρίσκονται στὸ περιθώριο τοῦ «ἐπίσημου» δικαίου καὶ ποῦ συναπαρτίζουν ἓνα ὑπο-πολιτισμικὸ σύστημα νομικῶν κανόνων (sous-culture juridique). Ἐνδιαφέρεται ἔτσι γιὰ δευτερεύοντες κανόνες, ὅπως εἶναι οἱ κανόνες τοῦ παιδικοῦ παιχνιδιοῦ, οἱ πειθαρχικοὶ κανόνες τῶν ἀσύλων, οἱ κανόνες τοῦ ὑπόκοσμου, κανόνες δηλαδὴ, ποῦ ἀνήκουν στὸν

1. E. Sicard, «Travaux recents de sociologie juridique et politique en Yougoslavie», στὸ περιοδικὸ *Année sociologique*, 1966, σελ. 393, σμ. 5.

2. Βλέπε σχετικά τὴν εἰσήγηση τοῦ A. Rodzódrecki στὸ Διεθνὲς Συνέδριο Κοινωνιολογίας τοῦ Δικαίου τῶν Βρυξελλῶν (1969), ποῦ ἔχει τὸν τίτλο «Loi et morale en théorie et en pratique» (Ἐκδόση τοῦ Institut de Sociologie, Βρυξέλλες, 1970, σελ. 90-105). Σύντομη παρουσίαση στὸ *Année sociologique*, 1970, σελ. 412-417.

3. Βλέπε G. Kalinowski, *Querelle de la science normative*, ἐκδ. L.G. D.J., Παρίσι 1969, σελ. 82-83.

χώρο του «υπό-δικαίου» (sous-droit).¹ Ο Petrazycki γίνεται—και μάλιστα πριν από τον Ε. Erlich—ό θεμελιωτής της θεωρίας του νομικού πλουραλισμού, που άποτελεί σήμερα μία από τις βασικές θεωρητικές υποθέσεις της Κοινωνιολογίας του Δικαίου.

Αλλά η συμβολή του Petrazycki δεν περιορίζεται μόνο στη διατύπωση της θεωρίας αυτής. Βέβαια, η άποσύνδεση του νομικού φαινομένου από την κρατική εξουσία και την κρατική κύρωση δημιούργησε τις προϋποθέσεις κάποιας ευρύτερης θεωρήσεως των νομικών κανόνων, σάν κοινωνικών πιά γεγονότων, που επέτρεψε την ανάπτυξη της Κοινωνιολογίας του Δικαίου. Αλλά ακόμα ιδέες, όπως το δικαιο σάν σύστημα κοινωνικού έλέγχου, ή επίδραση του νομικού φαινομένου στην άτομική και κοινωνική συμπεριφορά, ή διαχωρισμός μεταξύ των νομικών και ήθικων φαινομένων, βρίσκονται σήμερα στο έπικεντρο της προβληματικής της Κοινωνιολογίας του Δικαίου.²

Η ψυχολογική, έξ άλλου, θεωρία περί δικαίου του Petrazycki ενδιαφέρει έμμεσα τόν κοινωνιολόγο του Δικαίου, γιατί περιτρέφεται γύρω από τό πρόβλημα της διακρίσεως των νομικών κανόνων από τους άλλους κοινωνικούς κανόνες. Για τόν Petrazycki, τά βιώματα που δημιουργούνται στο άτομο από την επανάληψη κανονιστικών κρίσεων προκαλούν διάφορες ψυχικές «συγκινήσεις» (émotions). Οί «συγκινήσεις» αυτές είναι είτε ήθικες είτε νομικές. Και οί μόν ήθικες «συγκινήσεις» μάς δώθουν τά δώδεκα σέ ένα υποκείμενο άλλως τόν φορά ένος καθήκοντος, ένώ αντίθετα οί νομικές «συγκινήσεις» μάς δημιουργούν έπί πλέον τό συναίσθημα ότι ή εκτέλεση του καθήκοντος αυτού μπορεί νά διεκδικηθή.³ Μέ άλλα λόγια, ή ήθική προκαλεί παθητικό συναίσθημα υποταγής, ένώ τό δικαιο συναίσθημα διεκδικήσεως.⁴

Σύμφωνα μέ τίς άπόψεις του Petrazycki, οί νομικοί θεσμοί προσδιορίζουν σέ τελική άνάλυση την άτομική και κοινωνική συμπεριφορά—τά οικονομικά φαινόμενα άντανακλούν αυτή τη συμπεριφορά. Όπως παρατηρεί ο Ε.Β. Pasukanis,⁵ ή ψυχολογική αυτή αντίληψη της κοινωνικο-οικονομικής ζωής βρίσκεται στους άντίποδες της μαρξιστικής θεωρίας—τό δικαιο δέν είναι για τόν Petrazycki άπλό επιφανόμενο, ή υπερδομή των οικονομικών συνθηκών, αλλά αντίθετα ό,τι προσδιορίζει αυτές δημιουργώντας όρισμένα «τυπικά κίνητρα» της συμπεριφοράς.

1. Σχετικά μέ την έννοια του «sous-droit», J. Carbonnier, *Sociologie juridique*, έκδ. Armand Collin, Παρίσι 1962, σελ. 152 έπ. Ειδικά για την έννοια του «sous-droit» στόν Petrazycki, *Ibid.*, σελ. 89.

2. G. Langrod, *Archives de philosophie du droit*, 1968, σελ. 385.

3. G. Kalinowski, *op. cit.*, σελ. 84, σμυ. 4.

4. J. Carbonnier, *op. cit.*, σελ. 89.

5. E. B. Pasukanis, *La théorie générale du droit et le marxisme*, έκδ. E.D.I., Παρίσι 1970, σελ. 75.

3.1. Η επίδραση του Petrazycki⁶ είναι σήμερα έντονη στη Σχολή της Upsala. Στην Πολωνία, έπίσης, όπως δύο άπό τά βασικά τόν βιβλία μεταφράστηκαν μόλις τό 1959-60 άπό τά ρωσικά,⁷ είναι φανερή ή έπιρροή του στός σύγχρονους Πολωνούς κοινωνιολόγους του Δικαίου. Είναι άλλωστε φυσικό ή παράδοση σέ μία έπιστήμη νά δημιουργεί κατάλληλο έδαφος για την περαιτέρω εξέλιξή της. Στην Πολωνία, έξ άλλου, όπως και στις άλλες σοσιαλιστικές χώρες, τό γεγονός ότι τό δικαιο—σύμφωνα μέ τη μαρξιστική άποψη—έχει άναγκαία κοινωνιολογικό περιεχόμενο, συντελεί στην καλλιέργεια της Κοινωνιολογίας του Δικαίου.⁸ Όπως όμως σημειώνει ο ίδιος ο Podgórecki,⁹ οί σχετικές έρευνες Κοινωνιολογίας του Δικαίου έχουν ακόμα στην Πολωνία καθαρά έπικουρικό χαρακτήρα, σέ σχέση μέ τη δογματική θεώρηση των νομικών φαινομένων.

3.2. Ό πιά βασικός ίσως παράγοντας της ανάπτυξεως της Κοινωνιολογίας του Δικαίου στην Πολωνία θά πρέπει νά αναζητηθή στην προσπάθεια χρησιμοποίησεως του Δικαίου για παιδαγωγικούς σκοπούς, στά πλαίσια μιάς ευρύτερης διαδικασίας, που άποβλέπει στην οίκοδόμηση κοινωνίας διαφορετικού τύπου. Τό δικαιο άποτελεί μέσο σχεδιασμού, ένα όργανο της κοινωνικής άλλαγής. Μιά τέτοια αντίληψη του ρόλου του Δικαίου σάν «social engineering»¹⁰ προϋποθέτει σαφή αντίληψη της νομικής πραγματικότητας: ποιά είναι ή γνώση (ή πραγματική γνώση) των νομικών κανόνων και πώς μπορεί νά βελτιωθή,¹¹ ποιά είναι ή άποτελεσματικότητα των νομικών κανόνων, πώς αντίδρουν οί διάφορες κοινωνικές ομάδες στη νομοθετική άλλαγή, ποιά είναι ή επίδραση των πολιτισμικών άξιών στός νομικούς

6. Σχετικά μέ τόν Petrazycki: G. Langrod, «L'oeuvre juridique et philosophique de Léon Petrazycki», *Revue de l'Institut Solvay*, 1957. Επίσης, Karl-Berthold Baum, *L. Petrazycki und seine Schule*, Βερολίνο 1967, έκδ. Dunker und Humblot. Στην Πολωνία έχουν δημοσιευθή πολλές έργασίες πάνω στό έργο του Petrazycki. Βλέπε σχετική βιβλιογραφία στό άρθρο του Α. Podgórecki, «La sociologia del diritto in Polonia», in *La sociologia del diritto*, έπιμέλεια R. Treves, έκδ. Editioni di Comunità, Μιλάνο 1966, σελ. 187-212, και ειδικότερα σελ. 191, σμυ. 7. Μέ πρωτοβουλία, έξ άλλου, του μαθητού του Petrazycki, J. Lande, δημιουργήθηκε τό 1945 στην Κρακοβία ομάδα έργασίας, που άσχολήθηκε μέ τά βασικά προβλήματα της νομικής έπιστήμης. Στο Σεμινάριο αυτό πήραν μέρος τό σύνολο των Πολωνών κοινωνιολόγων του Δικαίου, που συνεχίζουν την παράδοση του Petrazycki (Podgórecki, «La sociologia del diritto in Polonia», *op. cit.*, σελ. 192).

7. Ο Petrazycki ήταν καθηγητής άρχικα στην Πετρούπολη και ύστερα στη Βαρσοβία.

8. Βλέπε Kalmán Kulcskar, «Recherches de sociologie juridique en Hongrie», στό βιβλίο *Etudes sociologiques: Hongrie*, έκδ. Anthropos, Παρίσι 1969, σελ. 136-160.

9. «Loi et morale...», *op. cit.*, σελ. 90.

10. Α. Podgórecki, «Law and Social Engineering», *Human Organization*, 1962.

11. Βλέπε K. Kulcskar, «La connaissance du droit en Hongrie», στό *Année sociologique*, 1967, σελ. 429-450.

θεσμούς, ποιά εἶναι ἡ εἰκόνα τοῦ νόμου στό εὐρύ κοινό. Προβλήματα, ποῦ ἡ μελέτη τους ἀνήκει στήν Κοινωνιολογία τοῦ Δικαίου.

4. Τά τελευταῖα χρόνια ἐγιναν στήν Πολωνία ἀξιολόγες ἐμπειρικές ἔρευνες Κοινωνιολογίας τοῦ Δικαίου. Μποροῦμε νά ἀναφέρουμε τίς ἀκόλουθες: 4.1. Ἔρευνα σχετική μέ τό κῦρος (τό γόητρο) τοῦ νόμου.¹ Δειγμα: οληπτική ἔρευνα σέ ἔθνικη κλίμακα, ποῦ ἐγινε μέ σκοπό τήν ἐξακρίβωση τοῦ κύρους τοῦ νόμου στήν Πολωνία. Παράλληλα μέ τίς παραδοσιακές μεταβλητές (φύλο, ἡλικία, μόρφωση, ἐπάγγελμα, κοινωνική προέλευση), χρησιμοποιήθηκαν ἀκόμα μεταβλητές ποῦ ἀφοροῦσαν τήν προσωπικότητα. Σύμφωνα μέ τά συμπεράσματα τῆς ἔρευνας, παράγοντες, ὅπως ἡ κοινωνική προσαρμογή ἢ ἡ ἔλλειψη αὐτῆς, τό αἶσθημα ἀνασφαλείας ἢ ἡ ἀνυπαρξία του, ἢ ἀκόμα μιά γενικότερη ὀρθολογική ἢ δογματική στάση, ἐπηρεάζουν ἐπίσης τήν συμπεριφορά ἀπέναντι στόν νόμο. Ἰδιαίτερο ἐνδιαφέρον παρουσιάζει ἡ διαπίστωση ὅτι ἡ ἀστηρότητα (rigorisme) ἢ ἡ ἀνεκτικότητα (tolerance), ποῦ ἀφοροῦν τήν παράβαση τῶν νομικῶν κανόνων, ἐξαρτᾶται τόσο ἀπό κοινωνικά ὅσο καί ἀπό ἀτομικά χαρακτηριστικά. Τελικά, ὅπως παρατηρεῖ ὁ καθηγητής Podgórecki,² ὑπάρχουν περισσότεροι κοινωνικοί κύκλοι καί κοινωνικά στρώματα μέ διάφορα ὑπο-πολιτισμικά συστήματα, ποῦ εἶναι σύμφωνα ἢ ἀντίθετα μέ τό νόμο.

4.2. Ἔρευνα πάνω στόν νόμο καί στήν ἠθικότητα.³ Ἡ σημαντική αὐτῆς ἔρευνα συμπληρώνει καί ἐκτείνει τήν προηγούμενη. Μέ ἀντικειμενικό σκοπό τῆ διαπίστωση τῆς πολωνικῆς κοινῆς γνώμης ἀπέναντι στοῦς νομικοῦς καί ἠθικοῦς κανόνες, ρωτήθηκαν, τό 1966, 1.724 ἄτομα στά ἀστικά κέντρα καί 1.558 στήν ὑπαίθρο. Ὁ τίτλος τῆς ἔρευνας αὐτῆς ἦταν «Τό δικαίον καί ἡ ζωή: ἀρχές καί πρακτική». Τά ἀποτελέσματα τῆς δημοσιεύθηκαν τό 1968.⁴

Σύμφωνα μέ τά ἀποτελέσματα αὐτά, ἡ στάση τοῦ ἐπικρατεῖ γενικό στήν Πολωνία εἶναι ἡ τελεολογική, ἐκεῖνη δηλαδή, ποῦ ἀναλύει τά ὑπέρ καί τά κατά τοῦ νόμου, προτού τόν ἐπιδοκιμάσει ἢ τόν ἀπορρίψει. Ἰδιαίτερα οἱ νέοι, οἱ ἄνδρες, οἱ διαζευγμένοι, τά ἄτομα μέ ἀνώτερη μόρφωση, οἱ ἀνειδίκευτοι ἐργάτες, οἱ κοινωνικά ἀπροσάρμοστοι καί, τέλος, ἐκεῖνοι ποῦ τοῦς διακρίνει κάποιο αἰσθημα ἀνασφάλειας, υἱοθετοῦν τή στάση αὐτή. Ἀντίθετα, ἡ ἐνστικτώδης ἀποδοχή ἢ ἀπόρριψη τοῦ νομικοῦ ἢ ἠθικοῦ κανόνα συναντᾶται κυρίως στίς γυναῖκες, στοῦς ἡλικιωμένους, στοῦς παντρεμένους ἢ ἀνύπαντρους,

στοῦς δημοσίους ὑπαλλήλους, στοῦς κοινωνικά προσαρμοσμένους.

Ἡ τελεολογική στάση συνδέεται μέ μιᾶ ἀνεκτικότητα (tolerance) ἀπέναντι στίς παραβάσεις τῶν κοινωνικῶν κανόνων. Ἀντίθετα, ὁ νομικός κομφορμισμός ἔχει σάν συνάκολουθο τή μεγαλύτερη ἀσστηρότητα (rigorisme), ὅσον ἀφορᾶ τίς παραβάσεις αὐτές. Ἡ διαπίστωση αὐτή, παρατηρεῖ ὁ καθηγητής Podgórecki, ἔχει μεγάλη πρακτική σημασία: ἡ ἐπίκληση ἠθικῶν ἢ ἰδεολογικῶν ἀρχῶν ἔχει ἐπιρροή στά ἄτομα, ποῦ υἱοθετοῦν τήν κομφορμιστική στάση, ἐνῶ στά ἄτομα, ποῦ τά διακρίνει ἡ τελεολογική στάση, ἡ ἀνταλλαγή ἀπόψεων καί ἐπιχειρημάτων μπορεῖ νά ἀποδειχθῇ πιό ἀποτελεσματική.⁵

Σάν θεωρητικό συμπέρασμα προκύπτει ἔτι ἡ ἀποψη περί μιᾶς «φυσικῆς» κλίσεως καί συμμόρφωση στόν νόμο δέν ἀνταποκρίνεται στήν πραγματικότητα. Ἀντίθετα, ἡ συμμόρφωση αὐτή ἐξαρτᾶται ἀπό διάφορους παράγοντες, ποῦ ἡ ἐκτίμησή τους διευκολύνει τή νομοθετική πολιτική.⁶

4.3. Ἔρευνες σχετικές μέ τό διαζύγιο.⁷ Τό 1962 ἐγινε στήν Πολωνία δειγματοληπτική ἔρευνα, σέ ἔθνικη κλίμακα (δειγμα: 2.355 ἄτομα), ποῦ ἀπέβλεπε στή διερεύνηση τῆς κοινῆς γνώμης πάνω στόν θεσμό τοῦ διαζυγίου. Σύμφωνα μέ τά ἀποτελέσματα, ἕνας σχετικά μικρός ἀριθμός τάχθηκε ἐναντίον τοῦ θεσμοῦ (30%). Ὅταν δέ οἱ ἐρωτήσεις ἀφοροῦσαν συγκεκριμένους περιπτώσεις, τότε τό ποσοστό αὐτό περιορίσθηκε σέ 7%.

Τό βασικό πρόβλημα τῆς ἔρευνας αὐτῆς ἦταν ἡ ἐπίδραση τῶν θεσμικῶν πολιτισμικῶν ἀξιών μιᾶς κοινωνίας πάνω στοῦς νομικοῦς θεσμούς (στή συγκεκριμένη περίπτωση, στό διαζύγιο). Ἡ ἔρευνα, ἐξ ἄλλου, ἐπιβεβαίωσε τή θέση ὅτι, ὅταν ὑπάρχει ἀντίθεση μεταξύ τῶν κοινωνικῶν ἀπαιτήσεων καί τῶν νομικῶν δομῶν, τό φάσμα καί ὁ ἀριθμός τῶν γνωμῶν καί τῆς συμπεριφορᾶς, ποῦ εἶναι σύμφωνα ἢ ἀντίθετες μέ τόν νόμο, αὐξάνουν.⁸

Μία ἄλλη ἔρευνα κοινωνιολογίας τοῦ Δικαίου τοῦ διαζυγίου, ἐγινε ἀπό τόν Jan Gorecki στήν περιφέρεια τοῦ Ἀνωτάτου Δικαστηρίου τῆς Κρακοβίας (περίπου 2.000.000 κάτοικοι). Ἡ ἔρευνα αὐτή βασίστηκε στήν παρατήρηση ὀρισμένων δικῶν καί σέ συνεντεύξεις δικαστῶν, δικηγόρων καί διαδίκων. Τά θέματα τῆς ἦσαν: ἡ ἀπουχία τοῦ γάμου, σάν αἰτία τοῦ διαζυγίου: οἱ δυνατότητες συμφιλώσεως καί ὁ ρόλος τῶν ἀρμοδίων ὀργάνων: ἡ λειτουργία τοῦ συστήματος τῆς «recrimination», τῆς δυνατότητος δηλαδή ἀπο-

5. A. Podgórecki, «Loi et morale...», *op. cit.*, σελ. 95.

6. *Ibid.*, σελ. 102.

7. Βλέπε σχετικά: A. Podgórecki, «La sociologia deldiritto in Polonia», *op. cit.*, σελ. 201-202. Ἐπίσης, Jan Gorecki, «Divorce in Poland» in *Sociology of Law*, ἐκδ. Penguin Books, σελ. 100-115.

8. A. Podgórecki, «La sociologia del diritto in Polonia», *op. cit.*, σελ. 202.

1. Σχετικά μέ τήν ἔρευνα αὐτή: A. Podgórecki, «Loi et morale...», *op. cit.*, σελ. 93.

2. *Ibid.*, σελ. 93.

3. *Ibid.*, σελ. 93 ἐπ.

4. Στό Πολωνικό περιοδικό *Δίκαιο καί ζωή*, τεῦχος 306, 1968.

κρούσεως της άγωγής από τόν άναίτιο σύζυγο, με την έπικλίση του πταίσματος του ύπαιτιου.

Τά άποτελέσματα αυτής της έρευνας, πού είχε σαν κύριο στόχο τη λειτουργία του δικαίου του διαζυγίου μέσα στην κοινωνική πραγματικότητα, δημοσιεύθηκαν τό 1966 στό περιοδικό *Acta sociologica*.¹ Τό 1970 κυκλοφόρησε τό βιβλίο του J. Gorecki, *Divorce in Poland: Contribution to the Sociology of Law*, βασισμένο πάνω στα άποτελέσματα αυτά.²

4.4. *Δικαστήρια τών εργαζομένων*.³ Ό θεσμός τών «δικαστηρίων τών εργαζομένων», δικαστηρίων πού λειτουργούν σε κάθε εργοστάσιο και πού άσχολούνται με την άπτη έκδίκαση άπλών ύποθέσεων, άποτελεί έξαιρετικά ένδιαφέρον πείραμα. Η σύνθεση τών δικαστηρίων αυτών είναι άποκλειστικά λαϊκή, ή δε έκδίκαση τών ύποθέσεων γίνεται σε συνδυασμό με την κοινή γνώμη, όπως έκδηλώνεται μέσα στη συγκεκριμένη κοινωνική ομάδα, πού συμμετέχει στη διεξαγωγή της δίχης.

Τά «δικαστήρια τών εργαζομένων» δέν επιβάλουν τις κλασικές ποινές· ό ρόλος τους περιορίζεται στό να θέτουν τόν κατηγορούμενο άντιμέτωπο στους συναδέλφους του και συνεργάτες του.

Γιά να διαπιστωθή ή έπιτυχία ή ή άποτυχία καθώς και οι προοπτικές του πειραματικού αυτού θεσμού, άκολούθησε μία έρευνα πάνω στα «δικαστήρια τών εργαζομένων» και στη στάση της κοινής γνώμης άπέναντι τους. Σύμφωνα με τά συμπεράσματα της, τό 53% τών εργαζομένων πού ρωτήθηκαν δέν έχουν τά κανόν κριτική στόν θεσμό, ένώ 36% τόν συζητούν. Η πλειονότητα τών έρωτηθέντων θεωρεί πάντως χρήσιμα και άποτελεσματικά τά δικαστήρια αυτά, προκειμένου γιά κλοπές μέσα στό εργοστάσιο. Γενικά, ή έρευνα απέδειξε ότι ή πίεση της κοινής γνώμης μπορεί να άσκήσει πιό άποτελεσματική επίδραση στην καταστολή όρισμένων μορφών άντικοινωνικής συμπεριφοράς, από όσο οι καθαρά νομικές ποινές.⁴

5. Ό σύντομος αυτός άπολογισμός μερικών μόνο έρευνών Κοινωνιολογίας του Δικαίου πού έγιναν στην Πολωνία, δέν περιλαμβάνει βέβαια όλες τις έρευνητικές προσπάθειες. Άναφέρουμε, γιά παράδειγμα, τις έρευνες γιά την πατρική έξουσία (1961), γιά τούς δικαστές (1964), γιά τόν θεσμό της αυτοδιάχειρσεως (1962). Άκόμα, θα πρέπει να έπιστημόνουμε τις έγκληματολογικές έρευνες, στόν τομέα τών όποιων ύπάρχει μεγάλη παράδοση στην Πολωνία.⁵

6. Κλείνοντας την έπισκόπηση αυτή της άναπτύξεως της Κοινωνιολογίας του Δικαίου στην Πολωνία, είναι θεωρήσιμη χρήσιμο να άναφερθούμε σε όρισμένες όσωφρητικές έρευνες, πού δέν περιλαμβάνονται στη στενή έννοια της Κοινωνιολογίας του Δικαίου. Σύμφωνα με μία ευρύτερη όμως άποψη της έπιστήμης αυτής,⁶ κάθε μη δογματική προσέγγιση τών νομικών φαινομένων άνήκει στόν χώρο τών άναζητήσεών της. Η Κοινωνιολογία του Δικαίου καλύπτει έτσι ευρύ φάσμα διεπιστημονικών έρευνητικών προσπαθειών.

6.1. Έπιστημόνουμε εδώ τό βιβλίο του A. Kiszka, *Κυβερνητικό μοντέλο της διαδικασίας θέσεως και εφαρμογής του δικαίου*, στό όποίο ό συγγραφέας θέτει τις μεθοδολογικές βάσεις χρησιμοποίησεως του κυβερνητικού «μοντέλου» στό δίκαιο.⁷

6.2. Οι σχέσεις Γλωσσολογίας και Δικαίου εξετάζονται από τις έργασίες του T. Studnicki και Z. Ziembinski, πού έπιχειρούν μία γλωσσολογική προσέγγιση τών νομικών κανόνων.⁸

6.3. Πρέπει, τέλος, να σημειωθή ότι γενικότερα ή φιλοσοφική και κοινωνιολογική σκέψη γνωρίζει σημαντική άνθηση στην Πολωνία. Περιοριζόμαστε να ύπενημόνουμε τις έργασίες τών L. Kolakowski, B. Baczek, Z. Bauman, κτλ.,⁹ καθώς έπίσης και τη σημαντική συμβολή του Adam Schaff.

7. Η άνάπτυξη της Κοινωνιολογίας του Δικαίου στην Πολωνία έπιτρέπει σήμερα τη σύγκριση μεταξύ τών άποτελεσμάτων παραλλήλων έρευνών, πού έγιναν εκει και σε άλλες χώρες. Η δυνατότητα αυτή (βλέπε, π.χ., τη σύγκριση τών συμπερασμάτων σχετικάς έρευνών πάνω στό κύρος του νόμου, πού έγιναν στην Πολωνία και στη Δανία¹⁰) διευρύνει τούς όρίζοντες της Κοινωνιολογίας του Δικαίου και συμβάλλει θετικά στην άνάπτυξη της.

6. J. Carbonnier, *op. cit.*, σελ. 50.

7. Παρουσίαση στα γαλλικά, R.I.D.C., τεύχος 4, 1974. Τό βιβλίο περιλαμβάνει περίληψη στα έγγλικά.

8. Βλέπε *Archives de philosophie du droit*, 1974 (Le langage du droit), σελ. 25-31 και 243-256.

9. Βλέπε L. Kolakowski, *The Alienation of Reason: A History of Positivism Thought*, Garden City, Νέα Υόρκη, 1968. (Γιά τό ένδιαφέρον του βιβλίου αυτού, όσον άφορά την Κοινωνιολογία του Δικαίου, D. Black, «The Boundaries of Legal Sociology» in *Social Organization of Law*, Seminar Press, Νέα Υόρκη, 1973, σελ. 41-56 και πιό ειδικά σελ. 46-47). Βλέπε ακόμα: G. Markus, «Discussion et tentances dans la philosophie marxiste», στό περιοδικό *L'homme et la société*, 17, 1970, σελ. 127-139 και πιό ειδικά σελ. 133.

10. A. Podgórecki, «Loi et morale...», *op. cit.*, σελ. 95. Η σχετική έρευνα έγινε στη Δανία από τόν Beril Kutschinsky, ό όποιος και έπιστημόνει τις διαφορές τών άποτελεσμάτων (Είσηγηση στό VI Συνέδριο Κοινωνιολογίας του Evian, Σεπτ. 1966). Βλέπε ακόμα τη σύγκριση μεταξύ της πολωνικής έρευνας πάνω στην πατρική έξουσία και της έρευνας τών Cohen, Robson και Bates, γνωστής σαν «Έρευνα της Nebraska», πού έγινε στη Nebraska τό 1955. (A. Podgórecki, «La sociologia del diritto in Polonia», *op. cit.*, σελ. 204. Όσον άφορά την «Έρευνα της Nebraska», βλέπε *Année sociologique*, 1959, σελ. 429.

1. Τεύχος 10 (1966), σελ. 68-80.

2. Έκδ. Mouton, Χάγη 1970. Παρουσίαση του βιβλίου στη *Revue internationale de droit comparé* (R.I.D.C.), 1974, τεύχος 2, σελ. 406.

3. A. Podgórecki, «Attitudes to the Workers' Courts», *Sociology of Law*, *op. cit.*, σελ. 142-149.

4. *Ibid.*, σελ. 149.

5. Βλέπε A. Podgórecki, «La sociologia del diritto in Polonia», *op. cit.*, σελ. 192 έπ.